

DE TRANCHOTKAART

DE NADAGEN VAN HET HOLOCEEN IN LIMBURG IN BEELD

Kaarten vormen in de moderne samenleving een onontbeerlijk hulpmiddel: bij het onderwijs, in de wetenschap, bij het bestuur, bij verkeer en toerisme. Minder bekend is dat de basis van alle kaarten wordt gevormd door de topografische kartografie, en dat deze reeds sinds de Oudheid gelijk opging met de geografie, waarvoor zij tot op heden het uitdrukingsmiddel bij uitstek is: kartografie is de taal der geografie.

Eeuwenlang hadden geografie en kartografie een inventariserend karakter; tot ver in de 19e eeuw was hun inhoud voornamelijk topografisch. Pas vanaf het einde van de 19e eeuw ontwikkelden zich de thematische geografie en kartografie, om in de 20e eeuw tot grote bloei te geraken.

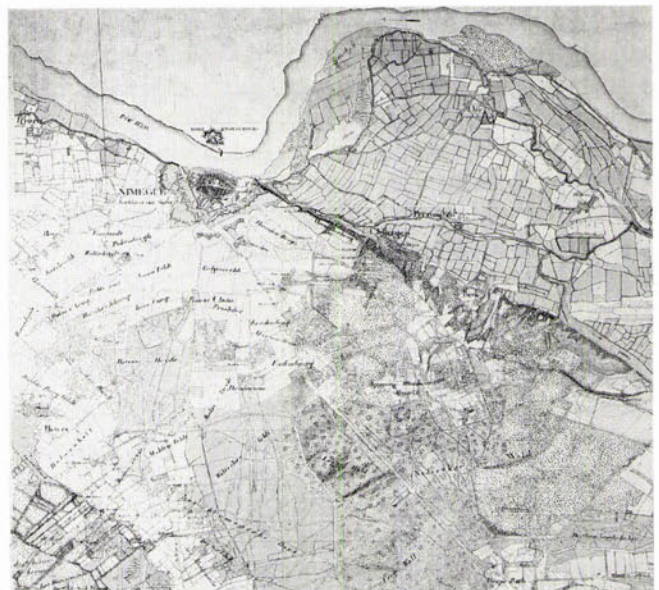
De schaalklasse waartoe de Tranchotkaart (1:20.000) behoort, kwam pas laat tot ontwikkeling, tot ver in de Middeleeuwen karteerde men hetzij op kleine schaal, hetzij op grote schaal: in het eerste geval de aarde als geheel of grote delen daarvan, in het tweede geval de directe leef- en werkomgeving. Voor de kartering van middelgrote gebieden ontbraken voornamelijk de noodzakelijke gegevens, het overzicht en de systematiek, alsook de kartografische uitdrukingsmiddelen; de kartografische taal was daartoe nog onvoldoende ontwikkeld.

Eerst door de opkomst van de regionale en vergelijkende (fysische) geografie kreeg men zicht op de wording en verwantschap van topografische verschijnselen binnen middelgrote gebieden. Voor de weergave daarvan waren echter meer abstracte kaarttekens nodig: symbolen, ten einde gegevens van gelijke aard en afmeting te groeperen, ze onder te brengen in "genera", kort gezegd: ze te generaliseren. Deze kartografische methodiek maakte de weg vrij voor de topografische kartering in de schaalklassen rond 1:50.000. De Franse kartografen (Ingénieurs-Géographes) verrichtten hierbij vanaf de 17e eeuw baanbrekend werk. De abstracte, meervoudig toepasbare kaarttekens (symbolen) vergen in tegenstelling tot de individuele, eenmalig toepasbare kaarttekens (signaturen) een schriftelijke toelichting van hun betekenis: een legenda. De Tranchotkaart stamt nog uit de begintijd van de ontwikkeling van deze nieuwe kartografische uitdrukingsmiddelen en ontbeert, met haar nog aarzelende systematiek en generalisatie, zulk een tekenverklaring. Zij komt de kaartgebruiker echter tegemoet door lettercoderingen in het kaartbeeld.

De rijke inhoud van de Tranchotkaart berust op het feit dat zij, dan wel niet het volledige, maar toch een groot deel van het "topografisch spectrum" uitbeeldt, en in het bijzonder, het meest vergankelijke, en dus inmiddels goeddeels veranderde deel daarvan. Ter toelichting het volgende:

Topografische verschijnselen kan men, naar hun ontstaansdomein, laagsgewijs rangschikken in vier niveaus, die van onder naar boven in bestendigheid, en daardoor in ouderdom afnemen.

1. Het onderste topografische niveau is de algemene landhoogte boven zee. Deze ondergaat langzame wijziging, maar stamt in aanleg uit het Tertiair: in Limburg het opgeheven plateau in het zuiden, het door breuken begrensde dalingsgebied in het midden, en het zeewaarts hellende vlak in het noorden. De Tranchotkaart bevat hierover géén gegevens.
2. Binnen het topografisch landhoogteniveau ontstond, vooral in het Pleistoceen, een grote verscheidenheid aan reliëfvormen: rivierdalen met ter-

Fragment uit kaartblad I (Nijmegen Nord), opgenomen rond 1804.

rassen waarop rivierduinen, en de stuwwal bij Nijmegen-Mook. De hellingen van deze reliëfvormen zijn op de Tranchotkaart met schrapjes uitgebeeld.

3. In het Holoceen (de laatste 10.000 jaar) werden de reliëfvormen bekleed met vegetatie: Volgens de betekenis van het woord Holoceen, bereikte de evoluerende natuur daarmede een hoogtepunt, een volledige ontplooiing. Ten tijde van de Tranchotkartering was daarvan nog veel behouden in halfnatuurlijke landschappen.
4. Het bovenste, en meest recente topografische niveau is kunstmatig: landinrichting, nederzettingen en verbindingen. Ze stammen uit historische tijden, en blijken zeer ontvankelijk voor verandering en verval: hoe weinig bleef er bewaard uit de Romeinse tijd!

De Tranchotkaart beeldde, ten dienste van de toenmalige militairen en hun krijgsverrichtingen, begroeiing, drassigheid, bodemgebruik en begaanbaarheid van het terrein gedetailleerd uit, en dat meer geschaafd dan de moderne topografische kaart doet. Daardoor vormt zij juist van de meest vergankelijke topografische niveaus een treffende weergave.

Veel van hetgeen de kaart ons toont is inmiddels echter vervormd of zelfs verdwenen, het meeste ervan in onze eeuw; misschien beleven we thans zelfs de nadagen van het Holoceen.

Dit maakt de Tranchotkaart tot een document van uitzonderlijke waarde. Wellicht zet de bestudering ervan door historisch-geografen, en in het bijzonder ook door de beoefenaren van de historische vegetatiekunde, ook vele anderen nog tijdig aan het denken.

J.J.C. Piket

emeritus hoogleraar Fysische geografie en Kartografie
aan de Katholieke Universiteit Nijmegen